

Oppfinnelsen av en lyd

JUBILEUM I 1844 fikk saksofonen fødselshjelp av den franske kongen, men da nyvinningen var et faktum, brøt det ut krig mellom Paris' instrumentmakere.

MARIUS LIEN

1841. Den industrielle revolusjonen går mot slutten, og på en messe i Brussel stiller håpefulle innovatører ut sine oppfinnelser. Fabrikkmaskiner, kjøretøy, dampmaskiner – og instrumenter. Ved et bord sitter fire-fem herrer. Foran dem står et skjerm-brett, og ingen kan se hva som foregår bak brettet. Men de kan høre lyden, som trenger igjennom bråket fra maskinene. Det låter klarinettaktig, men mye kraftigere. Det er historiens første saksofonkonsert.

Til Paris. Mannen bak skjermbrettet var Adolphe Sax. Født i Brussel i 1814, sønn av en ingeniør og instrumentmaker. Foruten å være en habil klarinettist var Adolphe Sax instrumentoppfinner etter å ha tilbragt en stor del av oppveksten i farens verksted. Hans første store suksess var bassklarinetten, som så dagens lys i 1838. Teppeanordningen i 1841 var en del av lanseringsplanen for saksofonen, et instrument Sax hadde stor tro på. Tanken var å skape blest om lyden, uten å avsløre noe av teknikken eller designen, som raskt kunne bli snappet opp av konkurrerende oppfinnere.

– Ideen var å skape et instrument som sonisk lignet på strengeinstrumentene, men som hadde mer kraft og kunne brukes utendørs. De første saksofonene var i lavere toneleier: bass- og barytonsaksofoner. Adolphe Sax var ikke fornøyd med de lave treblåsinstrumentene som allerede eksisterte, hverken med klangen, toneleiet eller presisjonen, sier Géry Dumoulin ved Museet for musikkinstrumenter i Brussel. Han har kuratert en stor jubileumsutstilling om Sax, som kan beskes ut 2014.

I 1842 bestemte den 28 år gamle Sax seg for å reise til Paris, for å satse alt på

sitt nye instrument. Han etablerte en fabrikk, og skaffet seg venner i kultur-eliten og borgerskapet. Snart drev han og en gruppe allierte aktiv lobbyvirksomhet i kretsen rundt den franske kongen, Ludvig Filip. Gruppen mente at de franske militærbandene var i elendig forfatning og måtte rustes opp. I 1844 skulle Sax presentere sine siste oppfinnelser på en fransk industrimesse. Det var kjent at kongen skulle besøke messen. Sax og medhjelperne arrangerte en stopp i kongens vandring gjennom hallen, rett foran Sax'egen utstilling. Umiddelbart begynte et lite orkester å spille.

SAKSOFONEN 200 ÅR

6. november er det 200 år siden saksofonens far, Adolphe Sax, ble født. Morgenbladet feirer med en serie artikler om saksofonen før og nå.

Første artikkel:

Adolphe Sax' liv og oppfinnelser.

Slik knyttet Sax kontakt med kongehuset, og snart kom han med et forslag: Innfør saksofonen som fast instrument i militærorkestrene. Instrumentets kraftige lyd kunne gi ekstra trøkk i marsjene. Kongen bet på, og snart måtte alle militærorkestrene fornye instrumentstallen. Dermed var det et stort behov for saksofonmakere i Paris og omegn. Sax tok patent på saksofonen og var snart den eneste som hadde lov til å produsere instrumentet.

Saxotromba. Den spanske filmskaperen og saksofonisten José Modesto Diago Ortega har laget dokumentarfilmen *Sax Revolutions*, om Adolphe Sax'

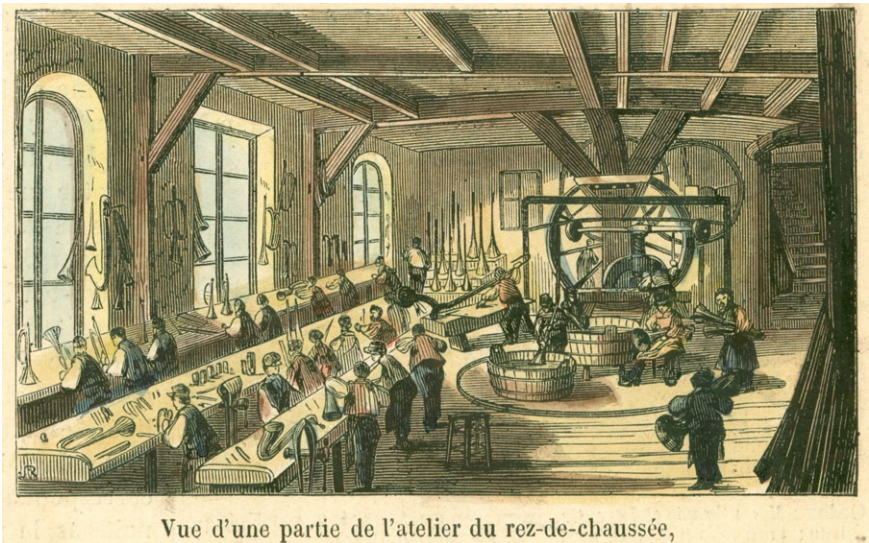
Saxophone a'ltó.

Under: Konsert i fabrikk: I Adolphe Sax' saksofonfabrikk var det en egen konsertsal.

Concert donné chez M. Adolphe Sax, en présence de l'émir Abd-el-Kader.

En nyhet:
Saksofonen. Fra en
av Adolphe Sax'
reklameplansjer.
FOTO: MUSÉE DES
INSTRUMENTS
MUSIQUE, BRUSSEL.

Horn og trombone: Adolphe Sax laget mer enn saksofonen – han oppfant også «saxotromba» og «saxhorn».

liv. Han beskriver Sax som en ambisiøs mann.

– Kanskje overambisiøs. Han var en god klarinettist, men da han bestemte seg for å dra til Paris, satset han alt på businessen. Han hadde det nok i seg i Brussel også, men Paris var verdens navle på den tiden, og at han dro dit for å satse, vitner om selvsikkerhet, sier Ortega til Morgenbladet.

Filmskaperen mener Sax antagelig var en «mindre god» businessmann og en «god, hardtarbeidende» oppfinner. Så snart saksofonen var en fast del av militærbandoppsettet, inntok Sax rollen som vaktbikkje. Så han en saksofon som ikke var produsert av ham selv, sporet han opp fabrikken og fikk den stengt. Han hadde patenten og godtok ikke noen konkurrenter. I sin egen dampmaskindrevne fabrikk hadde han også en egen konsertarena, der nye instrumenter ble presentert. Foruten saksofonen fikk Sax også innført saxhornet og saxotrombaen i militærorkestrene.

– Å gå til krig mot samtlige av Paris' instrumentmakere var nok en feilvurdering. De ble selvsagt i harnisk da de skjønte at de ikke fikk lov til å produse-

Å gå til krig mot samtlige av Paris' instrumentmakere var nok en feilvurdering.

JOSÉ MODESTO DIAGO ORTEGA,
FILMSKAPER OG SAKSOFONIST

re de nye instrumentene, sier Ortega.

Ubrukelig. Saksofonens far oppfant andre instrumenter også, både messing og treblås. Ortega kaller noen av dem «ubrukelige fantasiinstrumenter», blant annet et tre meter høyt, snirklete horn med lange rør.

– Det er vanskelig å se for seg at noen skulle klare å spille på et sånt monsterinstrument, sier Ortega.

Et annet forsøk var en sinnrik trombonelignende sak, med seks ventiler og syv ulike horn. Denne kunne i det minste bli spilt på.

– Men det var en kommersiell fiasko, for musikalsk hadde ikke instrumentet noe å tilby som ikke den vanlige trombonen allerede hadde, sier Ortega.

Sax pleide omgang med flere av samtidens komponister, blant annet Hector Berlioz, som beskrev saxen slik: «Den skriker, sukker og drømmer. Den har et crescendo i seg, og den kan gradvis dempes så den bare er et ekko av et ekko av et ekko – helt til lyden bare blir som et tusmørke.»

– Han snakket varmt om instrumentet flere ganger, men skrev bare ett verk for saksofon, i 1844: *Chant Sacré*. Ellers var de musikalske arenaene salonger og orkesterkonserter, med et dannet publikum. Instrumenter som fiolin, fløyte og piano var mer passende for det borgerlige og musikalsk svært konservative publikummet på disse stedene, sier Ortega.

– Saksofonen ble i starten et slags moteobjekt, men etter hvert mistet folk interessen. Noen brukte instrumentet, den franske komponisten Claude Debussy (1862–1918) skrev for eksempel minst ett verk for saksofonen. Det var først på starten av 1900-tallet at instrumentet for alvor begynte å vibrere, perfekt samstemt med jazzen, sier José Modesto Diago Ortega.

Sax giftet seg for øvrig aldri, men fikk fem barn med en arbeider på den dampmaskindrevne instrumentfabrikken. Han forsørget henne og barna, men ofentlig var de ikke et par. Saksofonens far døde i 1894 i Paris, og er gravlagt på kirkegården på Montmartre i Paris. Ifølge Géry Dumoulin ved Brussels instrumentmuseum er han en velkjent figur i Belgia, på linje med syklisten Eddy Merckx, kunstneren René Magritte og tegneserieskaperen Hergé.

ml@morgenbladet.no

Bestevenner: Ólafur Arnalds og Janus Rasmussen smelter sammen sine musikalske verdener.
FOTO: KIASMOS/ERASED TAPES RECORDS

MUSIKK

Techno med hjerte og blod

Organisk og elektronisk er adjektiver som ikke lenger gir noen mening når Ólafur Arnalds og Janus Rasmussen lager musikk sammen.

Kiasmos
KIASMOS
Erased Tapes Records.
2014

De to kroppene i Kiasmos har snakket om å lage dette albumet siden 2009. Islendingen Ólafur Arnalds, hvis uttalte visjon er å tilgjengeliggjøre klassiske uttrykk for et større publikum, har slått seg sammen med den færøyske elektronika-artisten Janus Rasmussen.

Førstnevnte må sies å ha lyktes med sin visjon, og har fått et bredt publikum med sine neo-klassiske fiolin- og piano-komposisjoner. Sistnevnte synger, perkusjonerer og leker med synth-lyder i elektropop-bandet Bloodgroup.

Felles har de en sterk kjærlighet for elektronika. Og for hverandre, skal vi tro presse-skrivet; når de to nå debutterer som Kiasmos, er det nemlig som bestevenner. Dette overrasker ikke når man hører hvordan deres respektive musikalske verdener smeltes sammen i dette fellesprosjektet. De minimalistiske pianote-maene til Arnalds glir inn i den følsomme technoen som om de aldri har hørt til noe annet sted. Organisk og elektronisk er adjektiver som ikke lenger gir noen mening.

Organ-isk. Dette er ekstra tydelig i andrelåten «Held», som er et av sporene hvor de akustiske bidragene er mest fremtredende. Men på tross av dette – det kommer til og med en hel strykekvartett inn mot slutten – er det *beaten*, den butte klangtomme kjellerlyden, som oppleves som mest menneskelig.

Dette er en effekt som i stor grad skyldes produksjonen; tangentene, og etter hvert også strykerne, ligger lenger bak i lydbildet. Men det er også et resultat av selve sammensmelt-

ningen: I møte med det akustiske blir opplevelsen av beaten som ens egne hjerteslag nesten utholdelig sterk. Særlig når pulsen stiger.

Og den stiger. Fjerdesporet «Swayed» tar albumet ut av soverommet og inn på dansegulvet, om enn et dansegulv med bare én kropp. Melankolien slipper nemlig aldri taket. Du har luft under vingene, men vet ikke om du vil fly eller lande.

Voyager. Da Ólafur Arnalds' album *Found Songs* kom i 2009, kunne jeg ikke slutte å tenke på Voyager. Romsonden flyr fortsatt rundt i verdensrommet, lenger og lenger vekk fra jorden, med illustrasjoner av menneskekroppen, DNA-molekyler, Mozarts *Tryllefløyten* og Chuck Berrys «Johnny B. Goode». Håpet er at den en gang skal bli funnet av intelligent liv. At noen der ute en gang skal spille av for eksempel *Tryllefløyten*, og forstå noe vesentlig om oss.

Arnalds' komposisjoner er ikke bare et perfekt soundtrack til satellitten som svever rundt i rommet, de oppleves også som allmenngyldige og dypt menneskelige. Det samme gjør Kiasmos' debut. Med Janus Rasmussen har Arnalds skapt en krysning, et *chiasmus*, slik de selv forklarer navnet sitt, som i all sin megetsigende minimalisme er noe av det vakreste jeg har hørt i år.

I sin egen sjanger kan Kiasmos minne om både Jon Hopkins og Burial. Men albumet vil nok også kunne gi resonans – om ikke for liv i andre galakser – så i alle fall for folk som vanligvis orienterer seg i andre sjangerlandskap. Titlene danner et like poetisk hele som albumet i seg selv: Lit. Held. Looped. Swayed. Thrown. Dragged. Bent. Burnt.

Ingrid Ovedie Volden